

WSTĘP

W ostatnich latach w nauce światowej, a także w środkach masowego przekazu obserwujemy stale rosnące zainteresowanie dynamiką społeczno-kulturową oraz wzajemnym oddziaływaniem współczesnych cywilizacji. Przyczyn tej tendencji bez wątpienia należałoby szukać w postępującej globalizacji, we wszystkich jej wymiarach – gospodarczym, politycznym czy społeczno-kulturowym. Nie bez znaczenia pozostają również tragiczne wydarzenia, które miały miejsce w ciągu ostatnich kilkunastu lat (na przykład zamach terrorystyczny na World Trade Center w 2001 roku, zamachy bombowe na wyspie Bali w 2002 roku, w Madrycie w 2004 roku, w Oslo w 2011 roku i wiele innych), w sposób szczególnie pokazujące trudności we współistnieniu, wzajemnym rozumieniu się i komunikacji, rodzące się na wielokulturowej arenie dzisiejszego świata. Wszystkie te zjawiska zmuszają do uważniejszego przyglądania się współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej, skłaniają do stawiania pytań o przyczyny zróżnicowania cywilizacyjnego (co wymaga sięgnięcia myślą głęboko w przeszłość), do nieustannego podejmowania refleksji nad często niesymetrycznymi konsekwencjami kontaktów między poszczególnymi kręgami cywilizacyjnymi.

W te właśnie tendencje wpisuje się opracowanie, które oddajemy w ręce Czytelnika. Jest ono przede wszystkim próbą przygotowania odbiorcy do samodzielnej analizy nie tylko zjawisk i problemów rodzących się w kontaktach między cywilizacjami, ale także procesów, które zachodzą w samym sercu poszczególnych kręgów cywilizacyjnych. Chodziłoby więc o rozwinięcie u Czytelnika zdolności określanej w literaturze jako *k o m p e t e n c j a m i ę d z y k u l t u r o w a*, a którą ja nazwałabym raczej specyficzną *w r a ż l i w o ś c i ą*, pewnego rodzaju *w y c z u l e n i e m* na problemy związane ze zróżnicowaniem cywilizacyjnym świata. Podstawą owej wrażliwości powinna stać się gruntowna *w i e d z a m e r y t o r y c z n a* dotycząca poszczególnych cywilizacji, a więc – przywołując myśl Fernanda Braudela – znajomość zasięgu geograficznego cywilizacji, jej fundamentów gospodarczych, struktury społecznej oraz zbiorowej psychiki (świadomości, sposobu myślenia), dla której poznania szczególnie istotna jest religia. Nie bez znaczenia pozostaje także znajomość języka danej cywilizacji, który należałoby potraktować jako swoisty klucz pozwalający na wniknięcie nie tylko w sposób myślenia, konceptualizacji rzeczywistości, ale i odczuwania ludzi z kręgów cywilizacyjnych innych niż nasz. Dopiero na takiej podstawie możliwe jest rozwijanie dalszych aspektów owej wrażliwości, które można by nazwać *e m p a t y c z n y m i p r a k-*

t y c z n y m. Pierwszy to umiejętność uznania, poszanowania i zaakceptowania różnych, odmiennych niż własne, wzorów zachowań, to zdolność wyrastająca nie z wysiłku intelektualnego (choć i on jest niewątpliwie istotny), ale przede wszystkim z empatii. Byłby to ten rodzaj współodczuwania, dzięki któremu możliwa staje się identyfikacja z INNYM, chwilowe zapomnienie o sobie, własnej tożsamości i bagażu kulturowym, a wszystko po to, by możliwie najpełniej poznać i zrozumieć inną cywilizację i jej przedstawiciela. Temu procesowi winna towarzyszyć – przywołajmy tu myśl, którą wyraził Claude Levi-Strauss – dogłębna analiza samego siebie. W ten sposób badacz i każdy, kto styka się z INNYM, sam traktuje siebie jako narzędzie obserwacji i jednocześnie płaszczyznę, na której spotkanie z nim i zaakceptowanie jego inności staje się możliwe.

Z pogłębionej wiedzy na temat poszczególnych cywilizacji połączonej z empatycznym rozumieniem w sposób naturalny wyrasta wspomniany wyżej praktyczny aspekt wrażliwości. Byłaby to zdolność do sprawnego poruszania się w rzeczywistości kulturowej innej cywilizacji, radzenia sobie z zawiłościami każdej dziedziny życia – począwszy od umiejętności dobrania stroju stosownego dla różnych okoliczności, przez przyswojenie dobrych manier obowiązujących podczas mniej lub bardziej formalnych kontaktów, na właściwym zachowaniu w miejscach kultu kończąc.

Wydaje się, że obecnie, w dobie postępującej globalizacji, w czasie, gdy „żadne miejsce nie jest daleko” (Richard Bach), rozwijanie tej szczególnej wrażliwości staje się powszechną koniecznością. Dziś niemal każdy w takiej czy innej formie spotyka, poznaje przedstawicieli innych cywilizacji, wchodzi z nimi w interakcje – nawiązuje przyjaźnie, utrzymuje kontakty zawodowe, realizuje projekty w wirtualnych zespołach z osobami zamieszkującymi różne zakątki świata, wolny czas spędza za granicą. Właśnie do tych wszystkich osób kierowana jest niniejsza publikacja. Zawarte w niej materiały są przede wszystkim próbą ukazania w sposób rzetelny, ale jednocześnie przystępny wybranych, najbardziej specyficznych cech czterech kręgów cywilizacyjnych: zachodniego, islamu, subkontynentu indyjskiego oraz Dalekiego Wschodu. Celem przyświecającym Autorom było dostarczenie czytelnikowi merytorycznej wiedzy, która może stać się podstawą do pogłębionej refleksji oraz inspiracją do samodzielnego rozwijania owej wspomnianej wyżej empatii, tak istotnej w rozwijaniu kontaktów między cywilizacjami. Aspekt praktyczny – mamy nadzieję – stanie się tematem kolejnych opracowań.

Zawarte w niniejszym tomie opracowania wyrastają z doświadczeń Autorów – badań gabinetowych i terenowych, podróży, formalnych i czysto przyjacielskich kontaktów z przedstawicielami poszczególnych kręgów cywilizacyjnych – doświadczeń, które przełożyły się na ową szczególną wrażliwość we wszystkich trzech opisanych wyżej aspektach. Istotną częścią tych doświadczeń jest bez wątpienia także wieloletnia praca dydaktyczna, w czasie której Autorzy – nauczyciele akademicy – nieustannie mierzyli się (i czynią to nadal) z próbami jasnego i czytelnego, a przy tym niepowierzchnowego ukazania słuchaczom tego, co stanowi o istocie poszczególnych cywilizacji, i tego, co w kontakcie z nimi może (a nie powinno) stać się źródłem nieporozumień.

Niewątpliwą zaletą niniejszego studium jest jego interdyscyplinarny i komparatystyczny charakter. Tylko bowiem takie ujęcie pozwala, zdaniem Autorów, na zbudowanie pełnego i wielowymiarowego obrazu opisywanych cywilizacji. Interdyscyplinarność umożliwia wszechstronny ogląd i sumienną analizę wszystkich procesów i zjawisk, które budują całość określaną mianem „cywilizacja”. Reprezentowane tu perspektywy badawcze to między innymi perspektywa filozoficzna, socjologiczna, historyczna, religioznawcza, antropologiczna czy kulturoznawcza. Aspekt porównawczy daje zaś możliwość ukazania podobieństw i różnic pomiędzy badanymi kręgami, a tym samym uchwycenia tego, co w nich jest najbardziej specyficzne, co stanowi o ich odrębności i swoistości.

Studia, które oddajemy do rąk Czytelnika, zawierają dziesięć rozdziałów. Rozważania otwierają dwa opracowania teoretyczne. W pierwszym, *Wybrane koncepcje badań cywilizacji*, Agnieszka Kowalska kładzie fundament teoretyczny pod porównawcze badania cywilizacji, które ujmowane są zarówno w perspektywie statycznej, jak i dynamicznej. Już na wstępie Autorka zwraca uwagę na podstawową trudność studiów cywilizacyjnych, a mianowicie brak jednej, akceptowanej przez wszystkich lub przynajmniej przez większość badaczy, definicji cywilizacji, co w konsekwencji uniemożliwia stworzenie jednolitej i spójnej teorii, wyznaczenie programu badawczego czy choćby stworzenie listy cywilizacji, która mogłaby w miarę precyzyjnie określić pole badań. Różnice w podejściu do refleksji nad cywilizacjami Agnieszka Kowalska ukazuje na przykładzie trzech perspektyw – filozoficznej (Oswald Spengler, Feliks Koneczny), historycznej (Arnold Joseph Toynbee, Fernand Braudel, Philip Bagby) oraz socjologicznej (Norbert Elias, Shmuel Eisenstadt). Wybór ten z pewnością pozwoli Czytelnikowi na zbudowanie solidnego warsztatu metodologicznego, a jednocześnie zachęci do poszukiwania rozwiązań na innych płaszczyznach badawczych.

Rozdział drugi – *Metodologia kręgów kulturowych Zachodu i Wschodu* – dotyka samej istoty porównawczych studiów cywilizacyjnych. W swoim tekście Anna Iwona Wójcik stara się poddać analizie, czy też mówiąc precyzyjniej: zidentyfikować i opisać schematy pojęciowe chrześcijańskiego, indyjskiego, chińskiego i buddyjskiego kręgu kulturowego. Zabieg ten jest zdaniem Autorki kluczem do poznania i zrozumienia cywilizacji odmiennych od europejskiej. Umożliwia on bowiem ukazanie tego wszystkiego, co kieruje poznaniem ludzkim i co przynosi takie, a nie inne rozwiązania na płaszczyźnie kulturowej.

Kolejne opracowania obejmują refleksje nad wybranymi aspektami poszczególnych kręgów cywilizacyjnych. Tę część książki otwiera rozdział *Cechy konstytutywne kultury europejskiej* autorstwa Andrzeja Flisa. Jest on próbą zidentyfikowania tego, co stanowi o istocie cywilizacji Zachodu (Autor wymiennie używa sformułowań „cywilizacja Zachodu” i „cywilizacja europejska”) i co zdecydowało o jej dynamicznym rozwoju i ekspansji. Kultura zachodnia jest bowiem dziś, jak twierdzi Flis, „kulturą światową” obecną we wszystkich zakątkach świata, a globalizacja jest zasadniczo kopiowaniem wytworów materialnych, instytucji czy też kultury normatywnej i symbolicznej wywodzącej się z Europy. Opracowanie drugie i trzecie au-

torstwa Andrzeja Mrozka – *Wprowadzenie do judaizmu* oraz *Pierwsze wieki chrześcijaństwa* – to próba ukazania dwóch filarów kulturowych cywilizacji zachodniej, a mianowicie judaizmu i chrześcijaństwa. Poznanie obu tradycji, a zwłaszcza tej ostatniej w jej najwcześniejszej fazie rozwoju, jest kluczem do zrozumienia wrażliwości intelektualnej, symbolicznej i aksjonormatywnej Zachodu.

W rozdziale szóstym – *Cywilizacja islamu. Wybrane struktury* – znajdzie Czytelnik rozważania dotyczące dwóch wybranych aspektów cywilizacji islamu. Bożena Prochwicz-Studnicka i Marta Teperska-Klasińska poddały szczegółowemu opisowi i analizie obowiązki muzułmanina oraz rytuały cyklu życia, uznając je za trzon tego kręgu cywilizacyjnego.

Studium *Wstęp do cywilizacji subkontynentu indyjskiego* autorstwa Agnieszki Staszczuk i Jarosława Zaparta (rozdział siódmy) zawiera podstawowe wiadomości na temat kulturowej specyfiki subkontynentu indyjskiego. W swoim opracowaniu autorzy skupili się przede wszystkim na ukazaniu tych zjawisk i wydarzeń, które były najważniejsze dla rozwoju kulturowego tego obszaru, poczynając od najdawniejszych epok: miast Doliny Indusu-Saraswati, epoki wedyjskiej, przez pierwsze państwa starożytne, których rozwój przypada na czasy powstania buddyzmu czy dżinizmu, aż po ugruntowanie hinduizmu w pierwszych wiekach naszej ery. Sporo miejsca poświęcono także dwóm eposom indyjskim, które odegrały istotną rolę w kształtowaniu się nie tylko tradycji literackich subkontynentu, ale także sfer religijnej, społecznej czy historycznej. Rozważania te uzupełniają wybrane wiadomości dotyczące współczesnych państw subkontynentu – ich geografii, struktur, zróżnicowania etnicznego, religijnego i językowego.

Dalsze dwa rozdziały ukazują specyfikę kulturową cywilizacji Dalekiego Wschodu. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Kultura filozoficznej dysputy w starożytnych Chinach*, Ada Augustyniak zauważa, że w Chinach, inaczej niż w krajach Zachodu, to właśnie filozofowie, a nie przywódcy polityczni czy religijni, wpływali na kształtowanie się systemów politycznych, organizacji społecznej, a nawet życia prywatnego mieszkańców. W swoich rozważaniach Autorka stara się więc odpowiedzieć na pytanie o to, w jaki sposób debaty filozoficzne ukształtowały kulturę chińską. Tekst Barbary Cichy – *Artystyczne wyznaczniki piękna w Japonii* – wprowadza Czytelnika w krąg zagadnień związanych z estetyką japońską, choć w istocie refleksje te są pretekstem do ukazania sposobu, w jaki mieszkańcy Kraju Kwitnącej Wiśni postrzegają i konceptualizują piękno. Autorka utrzymuje, że Japończycy mają tendencje do estetyzacji codzienności, nawet w jej najbardziej prozaicznych przejawach. Dostrzeżenie piękna w każdym aspekcie życia, wydobycie go i podkreślenie staje się nadrzędnym celem wszystkich niemal działań mieszkańców Japonii.

Książkę zamyka opracowanie *Dynamika cywilizacji: Europa, Chiny, Japonia*, w którym Andrzej Flis stara się dociec natury i ukazać mechanizmy zmiany kulturowej w tak zwanym konfucjańskim kręgu kulturowym, tutaj reprezentowanym przez Chiny i Japonię. Punktem odniesienia dla tych refleksji i ich tłem uczynił Autor cywilizację zachodnią. Porównanie obu kręgów pozwoliło na zidentyfikowa-

nie procesów, które ukształtowały najbardziej charakterystyczne cechy konfucjańskiego Dalekiego Wschodu. Studium to jest doskonałym podsumowaniem wcześniejszych, szczegółowych rozważań o kulturowej specyfice tego obszaru.

Taki wybór zagadnień ukaże odbiorcy szerokie spektrum problemów związanych z badaniami cywilizacji, pozostawiając jednocześnie pewien niedosyt, miejsce na własne poszukiwania, na podążanie w kierunku, który Czytelnik uzna za najbardziej dla niego interesujący. Bogata bibliografia z pewnością zadanie to ułatwi.

Wierzymy, że lektura niniejszego tomu skłoni także Czytelnika do sięgnięcia po kolejne opracowania, które – mamy nadzieję – ukażą się w nieodległej przyszłości.

...

Publikacja została przygotowana przez pracowników naukowo-dydaktycznych Katedry Porównawczych Studiów Cywilizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego – jednostki, która jako jedyna w Polsce prowadzi studia I i II stopnia z zakresu kulturoznawstwa o specjalności porównawcze studia cywilizacji. Realizowany w Katedrze program jest kierowany do wszystkich, których interesuje poznanie i rozumienie zjawisk o podłożu kulturowym. Program umożliwia zdobycie szerokiej wiedzy humanistycznej na temat głównych cywilizacji świata (Europa, Iran, kraje arabskie, Indie, Chiny, Japonia, Ameryka Łacińska). Poszczególne kursy mają charakter autorski – zostały opracowane i są realizowane przez specjalistów prowadzących od wielu lat własne badania, owocujące uznanymi publikacjami w kraju i za granicą. Nad kształtem merytorycznym publikacji i jej strukturą czuwały Bożena Gierek, Agnieszka Kowalska, Bożena Prochwicz-Studnicka, Agata Świerzowska.

Agata Świerzowska